

Journal of Islamic Law Research

پژوهش‌نامه حقوق اسلامی

The Distribution of Fictitious Profits in Joint-Stock
Companies in the Iranian Legal System: With a Glance at
the French Legal System

Authors: Masood Amani | Morteza Najaf Abadi Farahani

Stable URL: <https://doi.org/10.30497/law.2024.246909.3616>

تقسیم منافع موهوم شرکت‌های سهامی در حقوق ایران؛ با نگاهی به حقوق فرانسه

نویسندگان: مسعود امانی | مرتضی نجف‌آبادی فراهانی

پیوند دائمی: <https://doi.org/10.30497/law.2024.246909.3616>

Copyright 2025 The Author(s).

Published by *Imam Sadiq University*, Tehran, Iran.

This work is fully Open Access under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license, allowing non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and not modified. *Islamic Law Research* strictly follows the ethical guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE), which all readers, authors, reviewers, and editors are expected to observe and uphold.

The Distribution of Fictitious Profits in Joint-Stock Companies in the Iranian Legal System: With a Glance at the French Legal System

Masood Amani • Assistant Professor, Department of Private Law, Faculty of Law, Theology
and Political Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
(Corresponding Author) m-amani@srbiau.ac.ir

Morteza Najaf Abadi Farahani • PhD in Private Law, Faculty of Islamic Studies and Law,
Imam Sadiq University, Tehran, Iran. najaf1386@yahoo.com

Abstract

1. Introduction

The regulation of profit distribution in joint-stock companies is a critical legal and financial consideration, particularly in jurisdictions that emphasize the protection of shareholders and creditors. In Iranian law, as well as in many other legal systems, profit distribution mechanisms and restrictions aim to safeguard the financial integrity of companies and prevent harm to creditors and non-beneficiary shareholders. This article focuses on the issue of "fictitious profits" within the context of Iranian joint-stock companies, drawing comparisons with French law, where similar legal provisions address this issue under the concepts of *Dividende réel* (actual profit) and *Dividende fictive* (fictitious profit). In the Iranian context, fictitious profits are defined as distributions that do not adhere to legally mandated procedures, potentially jeopardizing the company's capital, which is considered collateral for creditor claims.

The consequences of distributing fictitious profits are significant and encompass both civil and criminal repercussions, including imprisonment for company officers under specific provisions of the Iranian Commercial Code. However, despite the gravity of these implications, there is limited focus on the concept and boundaries of fictitious profit distribution in Iranian law, particularly in joint-stock companies. This gap in legal clarity raises various questions regarding the interpretation of Article 240 of the 1968 amendment to the Iranian Commercial Code, which addresses fictitious profit distributions under certain conditions. This article seeks to clarify the scope of this article by exploring whether it applies strictly to the stipulated formalities or extends to a

broader interpretation, potentially covering distributions to non-shareholders or violations beyond those explicitly listed.

2. Research Question

This research addresses several interrelated questions surrounding the legal framework for fictitious profit distribution in Iranian joint-stock companies. Specifically, the article seeks to determine the following:

Does Article 240 of the Iranian Commercial Code restrict fictitious profit distribution only to the formalities mentioned, or does it apply more broadly to any distributions that violate the statutory framework?

Is Article 240's scope limited exclusively to joint-stock companies, or does it also cover other forms of commercial entities?

What civil and criminal sanctions are applicable to those responsible for fictitious profit distributions, and under what legal grounds can these claims be pursued?

How does Iranian law compare to French law regarding the regulation of fictitious profit distribution, and what lessons might be drawn from French practices and doctrines to enhance the Iranian regulatory framework?

3. Research Hypothesis

The primary hypothesis of this article is that Article 240 of the Iranian Commercial Code encompasses a broader interpretation of fictitious profit distribution, beyond the explicit formalities. Under this interpretation, fictitious profit distribution includes any profit allocations that contravene the legal requirements of the Commercial Code, providing grounds for judicial intervention and sanctions. It is hypothesized that this provision does not merely represent an enumerative list of conditions but instead sets forth essential formalities that, if violated, warrant legal recourse. Additionally, it is assumed that while Article 240 explicitly addresses joint-stock companies, its principles may extend to other commercial entities, where similar distributions could endanger the company's capital and creditor rights.

4. Methodology & Framework, if Applicable

This study adopts a doctrinal and comparative approach, utilizing Iranian and French legal doctrines to examine the interpretation and enforcement of fictitious profit regulations within joint-stock companies. The methodology involves an in-depth analysis of Iranian Commercial Code provisions, specifically Articles 240 and 258, with a focus on statutory interpretation and judicial application in cases involving fictitious profits. Key legal sources include the Iranian Commercial Code amendments of 1932 and 1968, along with relevant jurisprudence, academic literature, and legislative commentary.

A comparative framework is employed to provide context and depth to the analysis. This framework leverages French law as a benchmark due to its

detailed and stringent regulations surrounding profit distribution in commercial entities. By juxtaposing the Iranian and French approaches, this article aims to illuminate the strengths and limitations of Iranian law, exploring whether elements of the French legal framework might offer valuable insights for reforming and enhancing the regulatory mechanisms governing fictitious profit distribution in Iran. Specifically, French legal doctrine's distinctions between actual and fictitious profits serve as a point of reference for assessing the conceptual clarity and practical application of similar provisions in Iranian law.

5. Results & Discussion

The analysis of Iranian and French legal frameworks regarding fictitious profit distribution reveals nuanced differences and highlights key interpretive challenges in applying these laws. Article 240 of the Iranian Commercial Code, as amended in 1968, emphasizes strict adherence to formalities in profit distribution, covering actions such as the general assembly's approval of financial accounts, the precise calculation and verification of distributable profits, authorization of distribution from reserves, and the method of profit allocation. Iranian law considers any failure to meet these formalities as a breach, deeming the distribution fictitious, irrespective of whether these failures are explicitly detailed within Article 240 or other related statutes. This establishes a general rule against any profit distribution that conflicts with the overarching legal framework.

In comparison, the French legal approach, represented by Article L232-12 of the French Commercial Code, restricts the designation of fictitious profit distribution to non-compliance specifically within the article's formalities. However, French law provides an alternative course through criminal prosecution under Article 314-1 of the French Penal Code, allowing charges of criminal breach of trust against directors who distribute profits in ways that endanger shareholder or creditor interests, such as distributions made to non-shareholders. This approach contrasts with Iran's, which does not extend fictitious profit provisions beyond the specific commercial entities identified in its Commercial Code. Thus, Iranian law takes a broader perspective in defining fictitious profits, whereas French law narrows its scope but compensates with additional protections under criminal law.

The broader application of Article 240 in Iranian law raises questions regarding its extension to non-joint-stock commercial entities. Some scholars advocate for a universal application of fictitious profit regulations across all commercial companies, arguing that the absence of specific provisions for other company types should not imply approval of fictitious profit distributions. However, this interpretation clashes with several fundamental legal principles, such as the legality of crime and penalties, which mandates explicit legislative backing for criminal sanctions. This is reinforced by the principles of *in dubio*

pro reo (favoring the accused) and provisions in the 2013 Islamic Penal Code (Article 120), which suggest that extending criminal liability without clear legislative mandate is legally unsound. Thus, while the Iranian framework may offer stricter guidelines for joint-stock companies, applying these provisions to other commercial entities remains contentious without legislative reform.

In terms of enforcement, the Iranian legal system provides both preventive and remedial measures against fictitious profit distribution. Preventive steps include the potential removal of directors before profit distribution is finalized. Post-distribution, legal recourse is available, including criminal complaints against company executives under Article 258 of the Iranian Commercial Code, as well as various civil claims. These civil actions include the invalidation of unlawful company decisions related to fictitious profits under Article 270, compensation claims against inspectors under Articles 154 and 148, damage claims against directors, the recovery of distributed fictitious profits from shareholders, and the right to demand calculation and payment of distributable profits in adherence to proper civil procedures. These remedies provide a multi-tiered legal framework to protect shareholder and creditor rights in Iranian law, albeit with some limitations due to interpretative uncertainties in applying these provisions to other commercial entities.

6. Conclusion

In conclusion, Article 240 of the Iranian Commercial Code introduces a broad interpretation of fictitious profit distribution, establishing that any profit distribution contrary to the law is deemed fictitious. This general rule implies that legal violations related to profit distribution extend beyond the explicit formalities of Article 240, covering any act that disregards statutory provisions. This expansive view contrasts with the French legal approach, which confines fictitious profit distribution to failures in meeting specific formalities outlined in Article L232-12. However, French law compensates for this narrower scope by allowing directors to face criminal charges for breaches of trust in profit distribution under Article 314-1 of the French Penal Code.

The application of Article 240 to entities beyond joint-stock companies in Iran remains legally ambiguous and is met with resistance due to foundational legal principles that safeguard against extending criminal liability without explicit legislative direction. Although certain scholars argue for the universal application of fictitious profit distribution prohibitions, such an extension lacks the clear legal mandate necessary for enforceability, given the restrictive interpretations required in penal matters.

Keywords: Joint-Stock Companies, Profit Distribution, Actual Profits, Fictitious Profits.

تقسیم منافع موهوم شرکت‌های سهامی در حقوق ایران؛ با نگاهی به حقوق فرانسه

مسعود امانی • استادیار، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
m-amani@srbiau.ac.ir
مرتضی نجف‌آبادی فراهانی • دانش‌آموخته دکتری حقوق خصوصی، دانشکده معارف اسلامی و حقوق، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران.
najaf1386@yahoo.com

چکیده

رعایت تشریفات قانونی در تقسیم سود، از یک‌سو حقوق سهامداران را تضمین کرده و از سوی دیگر موانع از تضییع حقوق طلبکاران شرکت می‌گردد. به همین جهت، افزون بر ضمانت اجرای حقوقی، قانونگذار ایرانی در ماده ۲۵۸ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، ضمانت اجرای کیفری سختگیرانه‌ای در این باره وضع نموده است. در قانون تجارت ایران و لایحه اصلاح قسمتی از آن، از عدم رعایت تشریفات قانونی در تقسیم سود به «تقسیم منافع موهوم» تعبیر شده است؛ اصطلاحی که از حقوق خارجی اقتباس گردیده و مواد قانونی ناظر به آن ترجمه‌ای از قوانین کشور فرانسه است. از آن رو که در حقوق ایران به موضوع «تقسیم منافع موهوم» چندان پرداخته نشده و این پرسش اساسی پیرامون آن باقی است که «آیا قانونگذار در ماده ۲۴۰ لایحه پیش‌گفته، در مقام تأسیس قاعده‌ای برآمده که تشریفات مصرح در ماده تنها مصادیقی از آن است، یا خیر؟» در پاسخ به این پرسش، و در مقام اثبات این فرضیه که تحقق عنوان «تقسیم منافع موهوم» صرفاً محدود به نقض تشریفات مصرح در ماده ۲۴۰ لایحه نیست، و همچنین تبیین ابعاد حقوقی دیگر تقسیم منافع موهوم در حقوق ایران، مقاله حاضر کوشیده است با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و نیم‌نگاهی به حقوق فرانسه، اولاً، شروط ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت را به عنوان تشریفات «تقسیم سود واقعی» تبیین کرده و ثانیاً، تشریح نماید که با توجه به اصل قانونی‌بودن جرایم و مجازات‌ها، امکان تعمیم ضمانت اجرای ماده ۲۴۰ لایحه مذکور به سایر شرکت‌های تجاری وجود ندارد و لازم است که تقسیم منافع موهوم در تمامی شرکت‌ها جرم‌انگاری شود و ضمانت اجرای حقوقی و کیفری تقسیم منافع موهوم و همچنین دعاوی قابل طرح در این راستا احصاء گردد.

واژگان کلیدی: شرکت سهامی، تقسیم سود، سود واقعی، منافع موهوم.

مقدمه

شرکت سهامی می‌تواند در امور غیرتجاری نیز فعالیت کند، اما هدف عمده اشخاص از مشارکت در آن، کسب سود است (سکوتی نسیم، ۱۴۰۱، ج ۱، ص. ۱۳۰). اهمیت این موضوع به قدری است که کشورهای پیرو رویکرد انگلیسی-آمریکایی در اداره شرکت‌ها، افزایش سود سهام‌داران را محوری‌ترین هدف شرکت‌های سهامی می‌دانند (عابدینی و تراشیون، ۱۴۰۲، ص. ۳۲۳). مؤلفان هم «حق سهام‌داران نسبت به سود» را از حقوق اساسی در این شرکت‌ها برشمرده و شرکت را مکلف به واگذاری سود تحصیل شده دانسته‌اند (کاویانی، ۱۴۰۱، ص. ۲۳۴). در فرانسه از چنین سودی با اصطلاح «سود واقعی»^۱ تعبیر و در مقابل آن از اصطلاح «سود موهوم»^۲ استفاده شده است (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۴، ص. ۶۹۰).

منظور از سود موهوم سودی است که بدون رعایت تشریفات قانونی تقسیم شود. تقسیم این سود، حقوق طلبکاران شرکت را تهدید می‌کند؛ زیرا سرمایه شرکت وثیقه طلب طلبکاران است و تقسیم سود موهوم منجر به تقسیم سرمایه شرکت می‌شود (اسکینی، ۱۴۰۲، ج ۱، ص. ۲۸۲). افزون‌براین، تقسیم سود موهوم ممکن است دارا شدن بلاجهت برخی سهام‌داران و ضرر دیگران را در پی داشته باشد.

ملاحظات فوق موجب شده است قانون‌گذار در کنار ضمانت اجرای حقوقی، برای عدم رعایت تشریفات تقسیم سود در شرکت‌ها، ضمانت اجرای کیفری در نظر بگیرد. طبق بند ۱ ماده ۲۵۸ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، رئیس و اعضای هیئت‌مدیره و مدیرعامل شرکت که بدون صورت دارایی و ترازنامه یا به استناد صورت دارایی و ترازنامه مزور، منافع موهومی را میان صاحبان سهام تقسیم کرده باشند، به حبس تأدیبی از یک تا سه سال محکوم خواهند شد. همچنین، بر اساس بند ج ماده ۱۱۵ قانون تجارت، مدیرانی که با نبودن صورت دارایی یا به استناد صورت دارایی مزور، منافع موهومی را میان شرکا تقسیم کنند، کلاهبردار شمرده می‌شوند.

با وجود اهمیت موضوع مقابله با تقسیم منافع موهوم در شرکت‌های تجاری، در نظام حقوقی ایران به این موضوع توجه چندانی نشده است. مراجعه به تألیفات داخلی نشان می‌دهد که مباحث

1. Dividende Réel
2. Dividende Fictive

در حد بیان مفهوم سود قابل تقسیم و نحوه تقسیم آن باقی مانده و به مجازات تقسیم منافع موهوم هم اشاره شده است (ستوده تهرانی، ۱۴۰۲، ج ۲، صص. ۲۶۰-۲۶۲؛ عبادی، ۱۴۰۲، صص. ۱۲۵-۱۲۶؛ اسکینی، ۱۴۰۱، ج ۲، صص. ۲۵۸-۲۶۲؛ حسنی، ۱۳۹۸، ج ۲، صص. ۱۵۸-۱۶۱؛ فرحناکیان، ۱۴۰۱، صص. ۸۵۵؛ دمرچیلی و همکاران، ۱۳۹۷، صص. ۲۴۱ و ۲۷۳) حال آنکه پرسش‌های مهم‌تر و کاربردی‌تر این است که دایره شمول ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت چیست؟ به تعبیر دیگر، آیا تقسیم منافع موهوم تنها در فروض مندرج در ماده ۲۴۰ لایحه محقق می‌شود یا اینکه فروض مزبور تنها مصادیقی از آن بوده است و مواردی مانند تخصیص سود به غیرسهام‌دار نیز مشمول آن می‌شود؟ افزون‌براین، آیا حکم ماده ۲۴۰ لایحه مختص شرکت‌های سهامی است یا نسبت به دیگر شرکت‌های تجاری هم سرایت دارد؟ همچنین، ضمانت اجرای حقوقی و کیفری تقسیم منافع موهوم و دعاوی قابل طرح در این باره چیست؟

مقاله پیش رو درصدد برآمده است با رویکرد تطبیقی و با توجه به نظام حقوقی فرانسه به پرسش‌های فوق پاسخ دهد و به اثبات برساند که طبق ماده ۲۴۰ لایحه، تحقق تقسیم منافع موهوم در شرکت‌های سهامی منحصر به نقض تشریفات مصرح در ماده یادشده نیست و هر سودی که برخلاف هریک از مقررات قانون تجارت تقسیم شود، موهوم و از طریق محاکم قضایی قابل پیگیری است. در همین راستا، ابتدا شروط ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت به‌عنوان تشریفات تقسیم سود تبیین می‌شود و سپس استثنا یا قاعده بودن ماده ۲۴۰ لایحه بررسی می‌شود. در ادامه هم ضمانت اجرای ماده ۲۴۰ بیان می‌شود.

۱. تشریفات تقسیم سود در ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت

قانون‌گذار در ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، تشریفات را برای تقسیم سود برشمرده است که در این قسمت به تشریح آن‌ها می‌پردازیم.

۱.۱. اتخاذ تصمیم توسط مجمع عمومی

مطابق ماده ۲۴۰ لایحه، رکن تصمیم‌گیرنده درباره تقسیم سود «مجمع عمومی» است (ستوده تهرانی، ۱۴۰۲، ج ۲، صص. ۲۶۱). با توجه به تصریح ماده ۹۰ لایحه به اینکه «تقسیم سود و اندوخته بین صاحبان سهام فقط پس از تصویب مجمع عمومی عادی جایز خواهد بود»، روشن است که منظور از مجمع عمومی در ماده ۲۴۰ لایحه «مجمع عمومی عادی» است.

بر اساس ماده ۸۶ لایحه، مجمع عمومی عادی صلاحیت عام دارد و نسبت به همه امور شرکت به استثنای موارد در صلاحیت مجمع عمومی مؤسس و فوق‌العاده تصمیم می‌گیرد (کاتبی، ۱۴۰۰، ص. ۷۸؛ عبدی پورفرد، ۱۴۰۲، ج ۲، ص. ۱۹۶). از این رو حتی در صورت سکوت قانون‌گذار درباره مرجع تقسیم سود، باز هم به دلیل عدم اعطای این اختیار به مجمع عمومی مؤسس و فوق‌العاده، مجمع عمومی عادی صالح به تقسیم سود می‌بود.

طبق مواد ۲۴۰ و ۹۰ لایحه، هیچ مرجعی چه در داخل شرکت و چه خارج از آن نمی‌تواند پیرامون تقسیم سود تصمیم بگیرد و تقسیم منافع جز با مصوبه مجمع عمومی شرکت، مصداق تقسیم منافع موهوم خواهد بود؛ دقیقاً مانند حقوق فرانسه که براساس ماده ۱۲-۲۳۲ L قانون تجارت، تنها مجمع عمومی درباره تقسیم سود تصمیم می‌گیرد و هر تقسیم سودی برخلاف این مقررات تقسیم سود موهوم است.^۱

در همین راستا، شعبه ۱۷ دادگاه عمومی حقوقی تهران در دادنامه شماره ۲۰۱ مورخ ۱۳۹۱/۳/۸، دعوی اقامه‌شده دایر بر «الزام شرکت به پرداخت سود به سهام‌دار بدون وجود مصوبه مجمع عمومی عادی» را غیرقابل استماع شمرده و ترتیب اثر دادن به آن را موجب تحقق تقسیم منافع موهوم دانسته است. شعبه ۱ دادگاه تجدیدنظر استان تهران نیز به موجب دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۰۱۰۱۰۵۰ مورخ ۱۳۹۱/۸/۲۱، با این استدلال که «از طرف تجدیدنظرخواه دلیلی که حکایت از تشکیل مجمع عمومی و تصویب تقسیم سود سهام به‌نحوی که در ماده ۹۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت باشد، ارائه نشده است و تجدیدنظرخواه حسب‌الظاهر، بیش از یک‌پنجم سهام شرکت یادشده را دارد و می‌تواند در صورت عدم تشکیل مجمع عمومی یادشده، مبادرت به تقاضای تشکیل مجمع مذکور و تعیین تکلیف در خصوص سود سهام ادعایی وفق مقررات حاکم کند»، رأی دادگاه بدوی را عیناً تأیید کرده است.^۲

همین‌طور شعبه ۲ دادگاه عمومی حقوقی سنندج در خصوص دعوی «مطالبه سود سهام بدون اخذ مصوبه مجمع عمومی عادی»، پس از تبیین این موضوع که «تقسیم سود بین صاحبان سهام

1. Article L232-12: «...l'assemblée générale détermine la part attribuée aux associés sous forme de dividendes... Tout dividende distribué en violation des règles ci-dessus énoncées est un dividende fictif».

2. <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/449>

مطابق ماده ۹۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷، تنها پس از تصویب مجمع عمومی شرکت جایز است و تحقیقات انجام‌یافته و پاسخ اداره ثبت شرکت‌های سندج دلالت بر آن دارد که در چند سال گذشته، مجمع عمومی عادی شرکت تشکیل نشده و ترازنامه و حساب سود و زیان مالی مورد رسیدگی قرار نگرفته است و هیچ‌یک از مسئولان شرکت و از جمله خواهان که بازرس شرکت است، به وظایف خود در مورد تشکیل مجمع عمومی وفق مواد ۸۹ و ۹۱ قانون مذکور عمل نکرده‌اند»، مستند به ماده ۹۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، قرار رد صادر کرده است. فرجام‌خواهی صورت‌گرفته نسبت به رأی یادشده هم منجر به ابرام آن توسط شعبه ۸ دیوان عالی کشور در دادنامه شماره ۸/۵۴۶ مورخ ۱۳۷۲/۱۱/۲۵ شده است (بازگیر، ۱۳۷۸، ص. ۲۰۱).

البته توجه به این نکته ضروری است که تصمیم مجمع عمومی تنها در حالتی واجد اثر است که اطلاعات ارائه‌شده به آن درست باشد. از این رو اگر مجمع بر مبنای صورت‌داری و ترازنامه مزور اتخاذ تصمیم کرده باشد، منافع تقسیمی موهوم است و مدیران نمی‌توانند با استناد به مصوبه مجمع خود را از مسئولیت مبرا سازند. از این رو دادگاه تجدیدنظر فرانسه حکم محکومیت مدیر شرکتی را که به دلیل تقسیم منافع موهوم از طریق تهیه ترازنامه تقلبی، به ۱۸ ماه حبس و ۵۰۰ فرانک جریمه نقدی محکوم شده بود، تأیید کرد و صرف وجود مصوبه مجمع را رافع مسئولیت وی ندانست.^۱

۲.۱. تصویب حساب‌های سال مالی

مسئولیت تهیه حساب‌های سال مالی شرکت بر عهده هیئت‌مدیره است (نوروش و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۶۵). طبق ماده ۲۳۲ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، هیئت‌مدیره شرکت باید پس از انقضای سال مالی، صورت‌داری و دیون شرکت را در پایان سال و همچنین، ترازنامه و حساب عملکرد و حساب سود و زیان شرکت را به همراه گزارشی درباره فعالیت و وضع عمومی شرکت در سال مالی گذشته تنظیم کند.

پس از تهیه این موارد، تصویب یا رد آن با مجمع عمومی عادی است. ماده ۲۴۰ لایحه

1. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007053629>

به صراحت تصویب حساب‌های سال مالی را شرط تقسیم سود دانسته و بدیهی است که تقسیم سود بدون وجود مصوبه مزبور، مصداق تقسیم منافع موهوم است. در حقوق فرانسه نیز به موجب ماده ۲۳۲-۱۲ قانون تجارت، شرط یادشده به عنوان یکی از تشریفات تقسیم سود واقعی بیان شده است.^۱

۳.۱. احراز وجود سود قابل تقسیم

ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، احراز وجود سود قابل تقسیم را لازمه تقسیم منافع دانسته است. این تشریفات در ماده ۱۲-۲۳۲ قانون تجارت فرانسه هم مشاهده می‌شود.^۲ مطابق ماده ۲۳۹ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، «سود قابل تقسیم عبارت است از سود خالص سال مالی شرکت منهای زیان‌های سال‌های مالی قبل و اندوخته قانونی مذکور در ماده ۲۳۸ و سایر اندوخته‌های اختیاری به علاوه سود قابل تقسیم سال‌های قبل که تقسیم نشده است». در تعریفی جامع‌تر، مقصود از سود قابل تقسیم، مبلغی از سود خالص است که میزان آن پس از پرداخت مالیات و موضوع کردن زیان سنوات مالی گذشته، اندوخته قانونی، ذخایر و اندوخته‌های دیگر و پاداش هیئت‌مدیره از سویی و افزودن سود قابل تقسیم سال‌های قبل که تقسیم نشده است به آن از سوی دیگر، مشخص می‌شود (حسنی، ۱۳۹۸، ج ۲، ص. ۱۶۰). به اعتقاد حقوق دانان، هرگاه حساب‌های شرکت بیان‌کننده فقدان سود قابل تقسیم باشد، تأدیه هیچ‌گونه وجهی به سهام‌داران ممکن نیست و اگر وجهی به آنان پرداخت شود در حکم تقسیم سود موهوم است و مجازات تعیین‌شده در بند ۱ ماده ۲۵۸ لایحه را در پی دارد (اسکینی، ۱۴۰۱، ج ۲، ص. ۲۶۱).

۴.۱. تعیین مبلغ سود قابل تقسیم

بر اساس ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، مجمع عمومی عادی باید مبلغ سود

1. Article L232-12: «Après approbation des comptes annuels ... l'assemblée générale détermine la part attribuée aux associés sous forme de dividendes...».
2. Article L232-12: «Après ... constatation de l'existence de sommes distribuables, l'assemblée générale détermine la part attribuée aux associés sous forme de dividendes...».

قابل تقسیم را به‌طور دقیق تعیین کند. از این‌رو بدون آن، تقسیم سود میان صاحبان سهام میسر نیست و چنانچه مبلغی تأدیه شود، مصداق تقسیم منافع موهوم است. در ماده ۱۲-۲۳۲ L قانون تجارت فرانسه نیز همین شرط وجود دارد.^۱

البته به‌موجب ذیل ماده ۹۰ لایحه، در صورت وجود منافع، مجمع ملزم به تقسیم ۱۰ درصد از سود ویژه سالانه میان صاحبان سهام است و در صورت تخطی، دادگاه می‌تواند در حد ۱۰ درصد اجباری مزبور، دعوی سهام‌داران را استماع کند؛ چنانکه شعبه ۱ دادگاه عمومی حقوقی شهرستان ایوانکی در دادنامه شماره ۹۵۰۹۹۷۲۳۶۰۴۰۱۱۹۰ مورخ ۱۳۹۵/۸/۱۸، به استناد اصل ۴۰ قانون اساسی با موضوع نفی ضرر و قاعده الحاکم ولی‌الممتنع، دادگاه را صالح به ورود در دعوی مطالبه سود صاحبان سهام دانسته است (دمرجیلی و همکاران، ۱۳۹۷، صص. ۱۵۴-۱۵۵). در واقع، ماده ۹۰ لایحه برای جلوگیری از سوءاستفاده اکثریت از حق خود وضع شده است؛ زیرا بدون وجود آن، اکثریت می‌توانستند مبالغ هنگفتی را بابت اندوخته اختیاری کنار بگذارند و صاحبان سهام اقلیت را از سود سالانه حاصل از سرمایه‌گذاری‌شان محروم سازند (اسکینی، ۱۴۰۱، ج ۲، ص. ۲۶۰).

۵.۱. تجویز تقسیم سود از محل اندوخته‌ها

قانون‌گذار در مواد ۲۴۰ و ۹۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت مقرر داشته است که تقسیم اندوخته میان صاحبان سهام مجاز است و مجمع عمومی سالانه می‌تواند تصمیم بگیرد مبالغی از اندوخته‌هایی که شرکت در اختیار دارد میان سهام‌داران تقسیم شود.

منظور از اندوخته بخشی از سود خالص هر سال شرکت است که به‌عنوان اقدامی احتیاطی و برای تقویت بنیه مالی شرکت، در میان سهام‌داران تقسیم نمی‌شود و در اختیار شرکت باقی می‌ماند. آن میزان از اندوختن سود که به حکم قانون الزامی است، «اندوخته قانونی» و مقدار زائد بر آن «اندوخته اختیاری» است. (کاویانی، ۱۴۰۱، ص. ۲۳۶). طبق مواد ۲۳۸ و ۱۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، پس از کسر زیان‌های وارد در سال‌های قبل از سود خالص، باید معادل

1. Article L232-12: «... l'assemblée générale détermine la part attribuée aux associés sous forme de dividendes...».

یک‌بیستم آن به‌عنوان اندوخته قانونی موضوع شود و هر تصمیمی مخالف با این مقرر باطل است، اما هرگاه اندوخته قانونی به یک‌دهم سرمایه شرکت رسید، موضوع کردن آن اختیاری است. بنابراین، هرگاه وجهی از محل اندوخته قانونی شرکت میان صاحبان سهام تقسیم شود، بدون شک تقسیم منافع موهوم صورت گرفته است. همچنین، با توجه به قید «امکان تقسیم مبالغی از اندوخته‌های شرکت» که افاده جزئیت می‌کند، به نظر می‌رسد که تقسیم تمام اندوخته اختیاری شرکت میان سهام‌داران نیز امکان‌پذیر نیست.

۶.۱. تعیین چگونگی پرداخت سود

براساس ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، چگونگی پرداخت سود قابل تقسیم بین صاحبان سهام باید توسط مجمع عمومی معلوم شود، اما اگر به هر دلیلی مجمع به‌رغم تصویب اصل تقسیم سود و میزان آن، نسبت به چگونگی پرداخت سود سکوت کرد، هیئت‌مدیره شرکت چگونگی تأدیه آن را تعیین خواهد کرد. چنین تشریفاتی در ماده ۱۲-۲۳۲ L قانون تجارت فرانسه نیز وجود دارد.^۱

با توجه به تصریح ماده ۲۴۰ لایحه، صلاحیت هیئت‌مدیره نمی‌تواند فراتر از تعیین چگونگی پرداخت سود باشد؛ آن هم تنها در فرض سکوت مجمع عمومی. باوجوداین، شعبه ۵۱ دادگاه تجدیدنظر استان تهران در دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۰۲۶۹۴۰۰۷۰۰ مورخ ۱۳۹۱/۱۲/۸، با استناد به ماده ۲۳۲ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، تقسیم سود قابل تقسیم میان سهام‌داران را از تکالیف هیئت‌مدیره دانسته است،^۲ حال آنکه اولاً، ماده ۲۳۲ لایحه، هیئت‌مدیره را تنها مکلف به تنظیم گزارشی از حساب سود و زیان شرکت می‌داند نه تقسیم سود. ثانیاً، به‌موجب ماده ۹۰ لایحه، تقسیم سود در صلاحیت انحصاری مجمع عمومی است.

طبق تصریح ماده ۲۴۰ لایحه، مجمع عمومی یا هیئت‌مدیره (حسب مورد) در مقام پرداخت سود ملزم به رعایت مهلت هشت‌ماهه از زمان صدور مصوبه مجمع عمومی است، اما قانون‌گذار

1. Article L232-12: «Les modalités de mise en paiement des dividendes votés par l'assemblée générale sont fixées par elle ou, à défaut, par le conseil d'administration, le directoire ou les gérants, selon le cas...».

2. <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/449>

درباره امکان تمدید مهلت مزبور ساکت است. این مدت در حقوق فرانسه به موجب ماده ۱۳-۲۳۲ L قانون تجارت، حداکثر نه ماه پس از پایان سال مالی تعیین شده است که با تصمیم دادگاه قابلیت تمدید دارد.^۱ از آنجاکه تمدید مهلت تأدیه سود، خللی به حقوق طلبکاران یا سهام‌داران وارد نمی‌سازد، می‌توان مانند فرانسه، در حقوق ایران نیز مهلت تقسیم سود را با حکم دادگاه قابل تمدید دانست؛ البته تأدیه سود قانونی خارج از مهلت، مشمول عنوان تقسیم موهوم نیست؛ زیرا در چنین حالتی، منافع واقعی، اما خارج از مهلت تأدیه شده است.

۲. قاعده یا استثنا بودن ماده ۲۴۰ لایحه

در مقام تفسیر ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت باید روشن شود که آیا مصادیق تقسیم منافع موهوم منحصر به عدم رعایت تشریفات مندرج در همان ماده است یا دایره شمول آن گسترده‌تر است؟ افزون‌براین، آیا مفاد ماده ۲۴۰ مختص به شرکت‌های سهامی است یا امکان سرایت حکم آن به دیگر شرکت‌های تجاری وجود دارد؟ در این قسمت به موارد یادشده پاسخ داده خواهد شد.

۱.۲. اختصاص یا عدم اختصاص مصادیق تقسیم منافع موهوم به نقض تشریفات مندرج در ماده ۲۴۰

در قسمت قبل، تشریفات که قانون‌گذار در ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت در خصوص تقسیم سود در نظر گرفته بود، مورد بررسی واقع شد. با توجه به اینکه عنوان تقسیم منافع موهوم در ماده ۲۴۰ لایحه مطرح شده، ممکن است چنین استنباط شود که تنها در صورت عدم رعایت تشریفات فوق، این عنوان محقق می‌شود.

جهت داوری در این باره باید به متن ماده رجوع کرد. در ماده یادشده بعد از بیان اینکه «مجمع عمومی پس از تصویب حساب‌های سال مالی و احراز اینکه سود قابل تقسیم وجود دارد، مبلغی از آن را که باید میان صاحبان سهام تقسیم شود تعیین خواهد کرد. علاوه‌براین، مجمع عمومی می‌تواند تصمیم بگیرد که مبالغی از اندوخته‌هایی که شرکت در اختیار دارد، میان صاحبان سهام

1. Article L232-13: «Toutefois, la mise en paiement des dividendes doit avoir lieu dans un délai maximal de neuf mois après la clôture de l'exercice. La prolongation de ce délai peut être accordée par décision de justice».

تقسیم شود. در این صورت در تصمیم مجمع عمومی باید به صراحت قید شود که مبالغ مورد نظر از کدام یک از اندوخته‌ها باید برداشت و تقسیم شود»، چنین آمده است «هر سودی که بدون رعایت مقررات این قانون تقسیم شود، منافع موهوم تلقی خواهد شد».

زبان قانون‌گذار در اینجا، زبان بیان «قاعده» است و ای بسا از این رو برخی نویسندگان درباره آن از لفظ «قاعده» استفاده کرده‌اند^۱ (اسکینی، ۱۴۰۱، ج ۲، ص. ۲۶۱). قاعده حقوقی قاعده‌ای است کلی، الزام‌آور و غیرمغایر با اصول حقوقی (حیاتی، ۱۳۹۷، صص. ۴۰-۴۳) که عبارت «هر سودی که بدون رعایت مقررات این قانون تقسیم شود، منافع موهوم تلقی خواهد شد»، از ویژگی‌های مزبور برخوردار است؛ زیرا در این عبارت، اولاً، لفظ «هر» از ادواتی است که به واسطه وضع، دلالت بر عموم شمولی دارد و موجب می‌شود که جمله افاده کلیت کند (مظفر، ۱۳۷۰، ج ۱، ص. ۱۳۰؛ صدر، ۱۳۹۵، ج ۱، ص. ۱۳۶). در نتیجه، تنها شامل تشریفات مندرج در ماده ۲۴۰ لایحه نخواهد شد. ثانیاً، نفس بیان این عبارت در قانون و تعیین ضمانت اجرا برای آن در ماده ۲۵۸ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، مبین الزام‌آور بودنش است. ثالثاً، مغایرتی با اصول حقوقی مانند عدالت ندارد و مخالف با موازین شرعی - که در اصل ۴ قانون اساسی مورد تأکید قانون‌گذار قرار گرفته است - نیست.

افزون‌براین، مقنن در عبارت یادشده به صراحت بیان داشته است که عدم رعایت مقررات این قانون (نه این ماده) موجب تحقق تقسیم منافع موهوم است. بنابراین، چنانچه اراده قانون‌گذار اختصاص دادن عنوان تقسیم منافع موهوم به تشریفات مندرج در نص ماده بود، به جای آنکه اذعان دارد «عدم رعایت مقررات این قانون»، اظهار می‌داشت «عدم رعایت مقررات این ماده».

منطبق بر تفسیر بالا، شعبه ۱۰۶۳ دادگاه کیفری دو مجتمع قضایی امور اقتصادی تهران، در حالتی که مدیران یک شرکت سهامی بدون در نظر گرفتن «ابطال سهام برخی از سهام‌داران طبق حکم قطعی دادگاه»، تقسیم سود کرده بودند، اقدام آنان را مخالف با ماده ۲۴ لایحه اصلاح قسمتی

۱. عین عبارت به کاررفته چنین است «هرگاه حساب‌های شرکت بیانگر عدم وجود سود قابل تقسیم باشد، پرداخت هیچ‌گونه وجهی به صاحبان سهام میسر نیست و اگر وجهی به آنان پرداخت شود، در حکم پرداخت سود موهوم است که قانون‌گذار آن را محکوم کرده و برای تخلف از این قاعده مجازات کیفری معین کرده است».

از قانون تجارت (متضمن شرط تقسیم سود مطابق درصد سهام‌داری)^۱ تشخیص داده و منافع اعطایی به سهام‌های باطله را موهوم دانسته است.

گفتنی است در ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، رویکردی متفاوت با حقوق فرانسه مشاهده می‌شود؛ زیرا در ماده ۱۲-۲۳۲ L قانون تجارت فرانسه پس از بیان تشریفات تقسیم سود (از قبیل تصمیم‌گیری توسط مجمع عمومی عادی مبنی بر تصویب حساب سال مالی، احراز وجود سود قابل تقسیم و تعیین مبلغ سود قابل تقسیم) تصریح شده است «هر سودی که بدون رعایت مقررات یادشده در بالا تقسیم شود، منافع موهوم تلقی خواهد شد»^۲. این ماده دلالت بر اختصاص تقسیم منافع موهوم به فرض عدم رعایت تشریفات مندرج در ماده ۱۲-۲۳۲ L دارد. با وجود این، هرچند مواردی مانند تخصیص سود به غیر سهام‌دار خارج از شمول ماده یادشده است، اما مطابق ماده ۱-۳۱۴ قانون مجازات فرانسه^۳، تحت عنوان مصداق خیانت در امانت قابلیت پیگیری دارد؛ زیرا مدیران شرکت در قبال شرکت و سهام‌داران آن، امین به شمار می‌آیند.

۲.۲. امکان سنجی سرایت حکم ماده ۲۴۰ به دیگر شرکت‌های تجاری

موضوع مهم دیگر درباره ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، بررسی اختصاص داشتن آن به شرکت‌های سهامی یا شمول آن نسبت به دیگر شرکت‌های تجاری است.

اداره کل حقوقی قوه قضائیه در نظریه مشورتی شماره ۷/۱۱۹۹ مورخ ۱۳/۱۰/۱۳۷۱، بیان داشته است مقررات جزایی در نظر گرفته شده برای رئیس و اعضای هیئت‌مدیره و مدیرعامل شرکت‌های سهامی به دلیل تقسیم منافع موهوم، منحصرأً مربوط به شرکت‌های سهامی عام و خاص بوده است و ارتباطی به دیگر شرکت‌ها ندارد (دمرچیلی و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۲۷۳).
قانون‌گذار غیر از مواد ۲۴۰ و ۲۵۸ لایحه، در مواد دیگری از قانون تجارت، از تقسیم منافع

۱. ماده ۲۴ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت مقرر می‌دارد «سهام قسمتی است از سرمایه شرکت سهامی که مشخص‌کننده میزان مشارکت و تعهدات و منافع صاحب آن در شرکت سهامی است...».

2. Article L232-12: «...Tout dividende distribué en violation des règles ci-dessus énoncées est un dividende fictif».

3. Article 314-1: «L'abus de confiance est le fait par une personne de détourner, au préjudice d'autrui, des fonds, des valeurs ou un bien quelconque qui lui ont été remis et qu'elle a acceptés à charge de les rendre, de les représenter ou d'en faire un usage déterminé».

موهوم و مجازات اشخاصی که به آن مبادرت ورزند، سخن به میان آورده است. طبق بند ج ماده ۱۱۵ قانون تجارت، «مدیرانی که با نبودن صورت دارایی یا با استناد صورت دارایی مزور، منافع موهومی را بین شرکا تقسیم کنند، کلاهبردار محسوب می‌شوند». همچنین، بر اساس بند ۳ ماده ۹۲ قانون تجارت، «مدیرهایی که با نبودن صورت دارایی یا به استناد صورت دارایی مزور، منافع موهومی را میان صاحبان سهام تقسیم کرده باشند، کلاهبردار محسوب می‌شوند».^۱ مواد قانونی فوق گواه این است که عنوان تقسیم منافع موهوم مختص به شرکت‌های سهامی نیست.

همچنین در آثار حقوقی، اصطلاح منافع موهوم به‌طور مطلق برای تمام شرکت‌های بازرگانی به کار رفته است (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۴، ص. ۶۹۰). برخی از مؤلفان نیز در ذیل بحث از سود قابل تقسیم اظهار داشته‌اند «در مورد شرکت‌های مشمول قانون تجارت تعریفی از سود قابل تقسیم وجود ندارد و تنها ماده ۱۱۳ از ضرورت تشکیل سرمایه احتیاطی (اندوخته قانونی) در شرکت با مسئولیت محدود سخن گفته است. معذک سکوت قانون نباید به معنی خروج از حد متعارف و تجویز تقسیم منافع موهوم میان شرکا تلقی شود» (کاویانی، ۱۴۰۱، ص. ۲۳۸).

باین‌حال، درباره دیدگاه شمول ماده ۲۴۰ لایحه نسبت به دیگر شرکت‌های بازرگانی، این اشکال قابل طرح است که تعمیم عنوان تقسیم منافع موهوم به همه شرکت‌ها و سرایت دادن ضمانت اجرای کیفری پیش‌بینی‌شده برای ماده ۲۴۰ به غیر آن، در مخالفت با اصل قانونی بودن جرائم و مجازات است. بنابراین، به نظر می‌رسد برای اهمیت موضوع، نیاز است که قانون‌گذار به‌صراحت تقسیم منافع موهوم در دیگر شرکت‌های بازرگانی را جرم‌انگاری کند.

۳. ضمانت اجرای ماده ۲۴۰ لایحه

برای عدم رعایت تشریفات مندرج در ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، دو دسته ضمانت اجرای حقوقی و کیفری پیش‌بینی شده است که در این قسمت به بررسی آن‌ها می‌پردازیم.

۱.۳. ضمانت اجرای حقوقی

سهام‌داران شرکت می‌توانند در بحبوحه اقدامات شرکت برای تقسیم منافع موهوم، با استفاده از

۱. این ماده با تصویب لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب سال ۱۳۴۷ نسخ شده است.

ظرفیت‌های قانون تجارت مانع تحقق آن شوند. بدین ترتیب که با بهره‌گیری از حق اداره شرکت، در صورت لزوم از طریق دعوت صاحبان سهام و اتخاذ تصمیمات لازم از قبیل عزل مدیران متخلف و نصب مدیران جدید، اسباب ممانعت از تقسیم منافع موهوم و تقسیم سود واقعی را فراهم آورند. (کاویانی، ۱۴۰۱، صص. ۲۳۹-۲۴۰) در این خصوص، ماده ۱۰۷ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، هیئت‌مدیره شرکت سهامی را کلاً یا بعضاً قابل عزل دانسته است.

با وجود این، پس از تحقق تقسیم منافع موهوم، سازوکارهای غیرقضایی چندان راهگشا نیست و باید به محاکم متوسل شد. قانون‌گذار در ماده ۲۷۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت مقرر داشته است «هرگاه مقررات قانونی در مورد تشکیل شرکت سهامی یا عملیات آن یا تصمیماتی که توسط هریک از ارکان شرکت اتخاذ می‌شود، رعایت نشود، بر حسب مورد، بنا به درخواست هر ذی‌نفع، بطلان شرکت یا عملیات یا تصمیمات یادشده به حکم دادگاه اعلام خواهد شد...». بر این اساس، می‌توان با طرح دعوی حقوقی، ابطال تصمیمات غیرقانونی شرکت را که منجر به تقسیم منافع موهوم شده است، از دادگاه صالح درخواست کرد. مدیران متخلف هم باید پاسخ‌گوی اقدامات خود باشند^۱.

طبق ماده ۱۵۴ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، بازرس شرکت نیز در صورت ارتکاب تخلف در جریان تقسیم منافع موهوم، بر اساس قواعد عمومی مسئولیت مدنی، مسئول جبران خسارات است و می‌توان علیه او اقامه دعوی کرد؛ توضیح اینکه بر اساس ماده ۱۴۸ لایحه، «بازرس یا بازرسان ... مکلف‌اند درباره صحت و درستی صورت‌داری و صورت‌حساب دوره عملکرد و حساب سود و زیان و ترازنامه‌ای که مدیران برای تسلیم به مجمع عمومی تهیه می‌کنند و همچنین، درباره صحت مطالب و اطلاعاتی که مدیران در اختیار مجامع عمومی گذاشته‌اند، اظهار نظر کنند. بازرسان باید اطمینان حاصل کنند که حقوق صاحبان سهام در حدودی که قانون و اساسنامه شرکت تعیین کرده است، به‌طور یکسان رعایت شده باشد و در صورتی که مدیران اطلاعاتی برخلاف حقیقت در اختیار صاحبان سهام قرار دهند، بازرسان مکلف‌اند که مجمع عمومی

۱. در صورت تعدد مدیران، مسئولیت حقوقی آنان با توجه به فقدان نص خاص، غیرتضامنی خواهد بود (فرحناکیان، ۱۴۰۱،

را از آن آگاه سازند».

در فرضی که سهام‌داران سود موهومی را دریافت کرده‌اند، اما از استرداد آن امتناع می‌ورزند هم می‌توان به طرفیت آنان طرح دعوی کرد. برخی نویسندگان پیش از نسخ ماده ۸۸ قانون تجارت^۱ با استناد به ماده یادشده بیان داشته‌اند: «در حالتی که ترازنامه تنظیم شده و سود قابل تقسیم طبق ترازنامه صحیح باشد، اما ارقام ترازنامه صحیح نباشد و صاحبان سهام نیز حسن نیت داشته و از غیرواقعی بودن آن‌ها اطلاع نداشته باشند، نمی‌توان منافع را از آن‌ها استرداد کرد، اما اگر سوءنیت آن‌ها ثابت شود، استرداد منافع مزبور ممکن است» (ستوده تهرانی، ۱۴۰۲، ج ۲، ص. ۲۶۲)، اما پس از نسخ آن ماده، مؤلفان به‌طور مطلق گفته‌اند اشخاصی که سود موهومی را دریافت کرده‌اند، باید آن را مسترد کنند؛ زیرا در واقع، آنان چیزی را دریافت کرده‌اند که حق دریافت آن را نداشته‌اند (اسکینی، ۱۴۰۲، ج ۱، ص. ۲۸۲).

افزون بر دعاوی فوق – که در راستای اعاده وضع به حالت سابق و جبران آثار حقوقی ناشی از آن است – می‌توان با استناد به عمومات قواعد آیین دادرسی مدنی، دعوی الزام شرکت به محاسبه سود قابل تقسیم و پرداخت آن را مطرح کرد (کاویانی، ۱۴۰۱، صص. ۲۳۹-۲۴۰).

۲.۳. ضمانت اجرای کیفری

قانون‌گذار در ماده ۲۵۸ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، رئیس و اعضای هیئت‌مدیره و مدیرعامل شرکت را که بدون صورت داری و ترازنامه یا به استناد صورت داری و ترازنامه مزور، منافع موهومی را میان صاحبان سهام تقسیم کرده باشند، مستوجب حبس تأدیبی از یک تا سه سال دانسته است. در حقوق فرانسه به‌موجب بند ۱ ماده ۶-۲۴۲ L قانون تجارت، برای تقسیم منافع موهوم، مجازات پنج سال حبس و ۳۷۵۰۰۰ یورو جزای نقدی تعیین شده است.^۲

۱. مطابق ماده ۸۸ قانون تجارت، «استرداد منافی که بین شرکا تقسیم شده [است] ممکن نیست مگر اینکه تقسیم بدون ترتیب صورت داری یا مخالف نتیجه حاصل از صورت مزبور به عمل آمده باشد. در این صورت فقط تا پنج سال می‌توان اقامه دعوی استرداد کرد. مبدأ مرور زمان، روز تقسیم منافع است».

2. Article L242-6: "Est puni d'un emprisonnement de cinq ans et d'une amende de 375 000 euros le fait pour: 1° Le président, les administrateurs ou les directeurs généraux d'une société anonyme d'opérer entre les actionnaires la répartition de dividendes fictifs, en l'absence d'inventaire, ou au moyen d'inventaires frauduleux".

با اینکه طبق ماده ۸۹ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، «مجمع عمومی عادی» درباره تقسیم سود تصمیم می‌گیرد، اما قانون‌گذار در ماده ۲۵۸ لایحه، مسئولیت کیفری ناشی از تقسیم منافع موهوم را متوجه مجمع ندانسته است. دلیل مطلب فوق این است که تقسیم منافع بر اساس اسناد مالی شرکت صورت می‌پذیرد و بر اساس ماده ۲۳۲ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، اعضای هیئت‌مدیره عهده‌دار تنظیم صورت دارایی و دیون شرکت و همچنین، ترازنامه و حساب عملکرد و حساب سود و زیان هستند. مدیرعامل شرکت هم حتی در فرض عدم عضویت در هیئت‌مدیره، برای اختیارات تفویضی از سوی هیئت‌مدیره مسئول است.

گفتنی است تصریح ماده ۲۵۸ لایحه به قید «تقسیم منافع به استناد صورت دارایی و ترازنامه مزور یا بدون صورت دارایی و ترازنامه»، اشاره‌ای به وظیفه قانونی اعضای هیئت‌مدیره مبنی بر تنظیم اسناد مالی شرکت و گواه تأکید قانون‌گذار بر نقش اساسی اشخاص یادشده در جریان تقسیم سود است. همین وضعیت در ماده ۱۱۵ قانون تجارت درباره شرکت‌های با مسئولیت محدود و همچنین، ماده ۹۲ قانون تجارت (منسوخ) مشاهده می‌شود؛ زیرا در این موارد هم تنها مدیران شرکت مسئولیت کیفری ناشی از تقسیم منافع موهوم را بر عهده دارند (اسکینی، ۱۴۰۲، ج ۱، ص. ۲۸۲).

نتیجه‌گیری

ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت، تشریفات را برای تقسیم سود برشمرده است که عدم رعایت آن‌ها موجب تحقق تقسیم منافع موهوم می‌شود. این تشریفات شامل «تصمیم‌گیری مجمع عمومی عادی مبنی بر تصویب حساب سال مالی، احراز وجود سود قابل تقسیم، تعیین دقیق مبلغ سود قابل تقسیم، تجویز تقسیم سود از محل اندوخته‌ها و تعیین چگونگی پرداخت سود» است. ماده ۱۲-۲۳۲ L قانون تجارت فرانسه - با اندکی تفاوت - چنین تشریفات را برای تقسیم منافع در نظر گرفته است.

در ماده ۲۴۰ لایحه، قانون‌گذار با بیان اینکه «هر سودی که بدون رعایت مقررات این قانون (نه تنها این ماده) تقسیم شود، منافع موهوم تلقی خواهد شد»، نشان داده که در مقام تأسیس قاعده‌ای بوده است که گستره آن محدود به موارد مندرج در ماده ۲۴۰ نیست. در واقع، مقنن به‌طور عام، نقض هریک از تشریفات قانونی درباره تقسیم سود را موجب تحقق تقسیم منافع

موهوم به شمار آورده است. استدلال فوق درباره ماده ۱۲-۲۳۲ L قانون تجارت فرانسه قابلیت طرح ندارد؛ زیرا در آن ماده پس از برشمردن تشریفات تقسیم سود بیان شده است «هر سودی که بدون رعایت مقررات یادشده در بالا تقسیم شود، منافع موهوم تلقی خواهد شد». پس در حقوق فرانسه تحقق عنوان تقسیم منافع موهوم، منحصر به عدم رعایت تشریفات مندرج در ماده ۱۲-۲۳۲ L است؛ گرچه در فروضی مانند تخصیص سود به غیر سهام‌دار می‌توان به استناد ماده ۱-۳۱۴ قانون مجازات فرانسه، علیه مدیران شرکت به جرم خیانت در امانت طرح شکایت کرد.

شمول ماده ۲۴۰ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت نسبت به دیگر شرکت‌های بازرگانی در حقوق ایران محل تردید است؛ زیرا برخی نویسندگان عنوان تقسیم منافع موهوم را به‌طور مطلق برای تمام شرکت‌های تجاری به کار برده و بیان کرده‌اند که سکوت قانون درباره دیگر شرکت‌های بازرگانی نباید به معنی خروج از حد متعارف و تجویز تقسیم منافع موهوم تلقی شود، اما به نظر می‌رسد سرایت عنوان تقسیم منافع موهوم به همه شرکت‌ها و تعمیم ضمانت اجرای کیفری پیش‌بینی‌شده در ماده ۲۵۸ لایحه به غیر آن، مخالف با اصل قانونی بودن جرائم و مجازات، اصل تفسیر به نفع متهم و ماده ۱۲۰ قانون مجازات اسلامی است.

راه‌های قانونی مقابله با تقسیم منافع موهوم بدین شرح است که پیش از نهایی شدن تقسیم، ذی‌نفعان می‌توانند با استفاده از ظرفیت‌هایی مانند عزل مدیران (موضوع ماده ۱۰۷ لایحه) از وقوع آن جلوگیری به عمل آورند، اما پس از آن باید به سراغ ضمانت اجرای قضایی بروند. در این راستا، طبق بند ۱ ماده ۲۵۸ لایحه، از لحاظ کیفری امکان طرح شکایت علیه رئیس، اعضای هیئت‌مدیره و مدیرعامل شرکت به جرم تقسیم منافع موهوم وجود دارد. از لحاظ حقوقی نیز می‌توان دعاوی متعددی را از قبیل دعوی ابطال تصمیمات غیرقانونی شرکت دایر بر تقسیم منافع موهوم (مطابق ماده ۲۷۰ لایحه)، دعوی جبران خسارت علیه بازرسان شرکت (مطابق مواد ۱۵۴ و ۱۴۸ لایحه)، دعوی مطالبه خسارت به طرفیت مدیران، دعوی استرداد سود موهوم دریافتی توسط سهام‌داران و دعوی الزام شرکت به محاسبه سود قابل تقسیم و پرداخت آن (بر اساس عموماً قواعد آیین دادرسی مدنی) اقامه کرد.

منابع

- ۱) اسکینی، ربیعا (۱۴۰۱). حقوق تجارت؛ شرکت‌های تجاری (جلد ۲). چاپ ۳۰، تهران: سمت.
- ۲) اسکینی، ربیعا (۱۴۰۲). حقوق تجارت؛ شرکت‌های تجاری (جلد ۱). چاپ ۳۳، تهران: سمت.
- ۳) بازگیر، یدالله (۱۳۷۸). موازین حقوق تجارت در آرای دیوان عالی کشور. چاپ ۱، تهران: گنج دانش.
- ۴) جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۷۴). ترمینولوژی حقوق. چاپ ۷، تهران: گنج دانش.
- ۵) حسنی، حسن (۱۳۹۸). حقوق تجارت (جلد ۲). چاپ ۳، تهران: میزان.
- ۶) حیاتی، علی‌عباس (۱۳۹۷). مفهوم «اصل حقوقی» و مقایسه آن با «قاعده حقوقی» (مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و فرانسه). نشریه دانش حقوق مدنی، دوره ۷، شماره ۲، صص ۲۹-۴۴. doi: 10.30473/clk.2018.5422
- ۷) دمرچیلی، محمد و همکاران (۱۳۹۷). قانون تجارت در نظم کنونی. چاپ ۲۶، تهران: دادستان.
- ۸) ستوده تهرانی، حسن (۱۴۰۲). حقوق تجارت (جلد ۲). چاپ ۲۸، تهران: دادگستر.
- ۹) سکوتی نسیم، رضا (۱۴۰۱). حقوق شرکت‌های تجاری (جلد ۱). چاپ ۲، تهران: مجد.
- ۱۰) صدر، سیدمحمدباقر (۱۳۹۵). المعالم‌الجديدة للاصول (جلد ۱). چاپ ۲، تهران: مکتبة‌النجاح.
- ۱۱) عابدینی، حسین و تراشیون، سیدمحمد رضا (۱۴۰۲). رویکرد نوردیک، رویکرد نوظهور نظام اداره شرکت‌ها؛ مطالعه تطبیقی حقوق کشورهای اسکاندیناوی و حقوق ایران. پژوهشنامه حقوق اسلامی، دوره ۲۴، شماره ۲، صص ۳۱۷-۳۳۸. doi: 10.30497/law.2023.244291.3370
- ۱۲) عبادی، محمدعلی (۱۴۰۲). حقوق تجارت. چاپ ۴۲، تهران: گنج دانش.
- ۱۳) عبدی پورفرد، ابراهیم (۱۴۰۲). حقوق تجارت (جلد ۲). چاپ ۱، تهران: مجد.
- ۱۴) فرحناکیان، فرشید (۱۴۰۱). قانون تجارت در نظم کنونی. چاپ ۱۲، تهران: میزان.
- ۱۵) کاتبی، حسینقلی (۱۴۰۰). حقوق تجارت. چاپ ۱۳، تهران: گنج دانش.
- ۱۶) کاوبانی، کورش (۱۴۰۱). حقوق شرکت‌های تجاری. چاپ ۷، تهران: میزان.
- ۱۷) مظفر، محمد رضا (۱۳۷۰). اصول‌الفقه (جلد ۱). چاپ ۴، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- ۱۸) نوروش، ایرج، کرمی، غلامرضا و مرادی، محمد (۱۳۹۱). حسابداری شرکت‌های (۲) بر اساس استانداردهای حسابداری ایران و مطابق با قانون تجارت ایران. چاپ ۴، تهران: کتاب نو.
- 19) Code de commerce français. (2000). Paris: Journal officiel de la République française.
- 20) Code pénal français. (2020). Paris: Journal officiel de la République française.
- 21) <https://ara.jri.ac.ir>
- 22) <https://www.legifrance.gouv.fr>

References

- 1) Abbāsi Pūrfard, Ebrāhīm (1402 SH/2023). Ḥoqūq-e Tejārat (Vol. 2, 1st ed.). Tehran: Majd [in Persian].
- 2) Abedini, Hossein & Tarashioun, Seyyed Mohammad Reza (1402 SH/2023). Rūykar-e Nūrdik, Rūykar-e Nowzohūr-e Neẓām-e Edāre-ye Šerkathā; Moṭāle‘e-ye Taṭbiqī-ye Ḥoqūq-e Kešvarhā-ye Eskāndīnāvi va Ḥoqūq-e Īrān [The Nordic Approach, Emerging Corporate Governance Regime; A Comparative Study of Scandinavian Countries and Iranian Law]. Paẓūhešnāme-ye Ḥoqūq-e Eslāmī [Journal of Islamic Law Research], Year 24, No. 2, pp. 317-338. doi: 10.30497/law.2023.244291.3370 [in Persian].
- 3) Bāzgir, Yadollāh (1378 SH/1999). Mavāzin-e Ḥoqūq-e Tejārat dar Ārā-ye Dīvān-e ‘Alī-ye Kešvar [Commercial Law Criteria in the Supreme Court Rulings] (1st ed.). Tehran: Ganj-e Dāneš [in Persian].
- 4) Code de commerce français. (2000). Paris: Journal officiel de la République française.
- 5) Code pénal français. (2020). Paris: Journal officiel de la République française.
- 6) Damarčili, Moḥammad, et al. (1397 SH/2018). Qānūn-e Tejārat dar Naẓm-e Konūni [The Commercial Code in its Current Order] (26th ed.). Tehran: Dādstan [in Persian].
- 7) Ebādī, Moḥammad ‘Alī (1402 SH/2023). Ḥoqūq-e Tejārat [Commercial Law] (42nd ed.). Tehran: Ganj-e Dāneš [in Persian].
- 8) Eskinī, Rabī‘ā (1401 SH/2022). Ḥoqūq-e Tejārat; Šerkathā-ye Tejārī (Vol. 2, 30th ed.). Tehran: SAMT [in Persian].
- 9) Eskinī, Rabī‘ā (1402 SH/2023). Ḥoqūq-e Tejārat; Šerkathā-ye Tejārī (Vol. 1, 33rd ed.). Tehran: SAMT [in Persian].
- 10) Farḥnākīyān, Faršīd (1401 SH/2022). Qānūn-e Tejārat dar Naẓm-e Konūni [The Commercial Code in its Current Order] (12th ed.). Tehran: Mīzān [in Persian].
- 11) Ḥasanī, Ḥasan (1398 SH/2019). Ḥoqūq-e Tejārat (Vol. 2, 3rd ed.). Tehran: Mīzān [in Persian].
- 12) Ḥayātī, ‘Alī-‘Abbās (1397 SH/2018). Ma‘nī-ye “Aṣl-e Ḥoqūqī” va Moqāyese-ye Ān bā “Qā‘ede-ye Ḥoqūqī” (Motāle‘e-ye Taṭbiqī dar Ḥoqūq-e Īrān va Farānseh) [The Concept of “Legal Principle” and its Comparison with “Legal Rule” (A Comparative Study in Iranian and French Law)]. Dāneš-e Ḥoqūq-e Madānī [Civil Law Knowledge], Year 7, No. 2, pp. 29-44. doi: 10.30473/clk.2018.5422 [in Persian].
- 13) Ja‘farī Langarūdī, Moḥammad Ja‘far (1374 SH/1995). Terminūlūzī-ye Ḥoqūq [Terminology of Law] (7th ed.). Tehran: Ganj-e Dāneš [in Persian].
- 14) Kātebi, Ḥoseynqoli (1400 SH/2021). Ḥoqūq-e Tejārat [Commercial Law] (13th ed.). Tehran: Ganj-e Dāneš [in Persian].
- 15) Kāvyānī, Kūroš (1401 SH/2022). Ḥoqūq-e Šerkathā-ye Tejārī [Law of Commercial Companies] (7th ed.). Tehran: Mīzān [in Persian].
- 16) Moẓaffar, Moḥammad Reẓā (1370 SH/1991). Oṣūl al-Feqh (Vol. 1, 4th ed.). Qom: Islamic Propagation Office [in Arabic].
- 17) Nūrūš, Īraj, Karamī, Qolāmreẓā, & Morādī, Moḥammad (1391 SH/2012).

- Ḥesābdārī-ye Šerkathā (2) bar Asās-e Estāndārd-hā-ye Ḥesābdārī-ye Īrān va Motābeqat bā Qānūn-e Tejārat-e Īrān [Accounting of Companies (2) Based on Iranian Accounting Standards and in Accordance with Iranian Commercial Code] (4th ed.). Tehran: Ketāb-e Now [in Persian].
- 18) Šadr, Sayyed Moḥammad Bāqer (1395 AH/1975). al-Ma‘ālim al-Jadīda li-l-Uṣūl (Vol. 1, 2nd ed.). Tehran: Maktabat al-Najāh [in Arabic].
- 19) Sekūtī Nasīm, Reżā (1401 SH/2022). Ḥoqūq-e Šerkathā-ye Tejārī (Vol. 1, 2nd ed.). Tehran: Majd [in Persian].
- 20) Sotūdeh Tehrānī, Ḥasan (1402 SH/2023). Ḥoqūq-e Tejārat (Vol. 2, 28th ed.). Tehran: Dādgostar [in Persian].
- 21) <https://ara.jri.ac.ir>
- 22) <https://www.legifrance.gouv.fr>

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی